

MUZIEJININKŲ UŽRAŠAI

Šis tas apie kalinimo sąlygų reglamentą

Istorikas dr. Modestas Kuodys

Vietos, kuriose įvairiausi nusikaltėliai atlieka teismo skirtą laisvės atėmimo bausmę, visada pasižymi griežtai reglamentuotomis gyvenimo sąlygomis, preciziškais vidaus tvarkos taisyklėmis. Disciplina ten niekuo nenusileidžia karinio dalinio praktikai. Kauno sunkiųjų darbų kalėjimas 1919-1940 m. nebuvo jokia išimtis. Kaip didžiausia ir svarbiausia tokio pobūdžio įstaiga šalyje, ji iš esmės rodė pavyzdį visai penitenciarinei sistemai. Tačiau šios sistemos formavimosi kelias, prasidėjęs 1919-aisiais metais, nebuvo lengvas. Jauna valstybė tuo metu patyrė daugybę visokiausių išbandymų ir sunkumų. Daugelį institucijų, tarp jų ir kalėjimus, teko kurti paskubomis, neturint tam nei užtektinai lėšų, nei patikimų, kvalifikuotų darbuotojų. Jei pakankamai geros reputacijos, išsilavinusių (nors ir ne pagal specialybę) kalėjimų viršininkų kandidatūrų, dar buvo galima surasti ir tokius asmenis paskirti į atsakingus postus, tai eilinio personalo etatų komplektavimas dažnai vyko beveik be atrankos, priimant vos ne atsitiktinius interesantus arba užsilikusius nuo „caro laikų“ pareigūnus. Be pastarųjų, nors jų lojalumas, „moralinis veidas“ dažnai kėlė nemažai klausimų, nelabai galėta išsiversti. Reikėjo patirties turinčių specialistų, kurie išmanytų „kalėjimo virtuvę“: mokėtų palaikyti discipliną tarp nuteistųjų, gebėtų organizuoti jų auklėjimą, darbinę veiklą. Dėl šių aplinkybių, situacija Lietuvos laisvės atėmimo vietose, neišskiriant ir Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo (jis pirmaisiais valstybingumo metais vadinosi Kauno apygardos kalėjimu) didžiąją XX a. trečiojo dešimtmečio dalį, buvo anaip tol ne ideali. Šią problemą ne sykį kėlė spauda. Daug kritiškų pastabų apie tuometinę Kauno

kalėjimo vidaus tvarką, prižiūrėtojų savivalę, savo autobiografinių bruožų turinčiame romane „Sukaustyti laurai“ (dvi jo dalys buvo išleistos „Sakalo“ leidyklos Kaune 1931 ir 1932 m.) pateikė rašytojas Jonas Marcinkevičius. Šis kūrinys labai prisidėjo prie autoriaus žinomumo, iš esmės atvėrė duris tolesnei sėkmingai kūrejo raiškai grožinės literatūros baruose (tikraja ir perkeltine prasme). Įdomu tai, kad nei priekabių spaudos, straipsnių, nei gana emocionalių ir sparnuotų J. Marcinkevičiaus epitetų kalėjimo sargų adresu, neužgniaužė cenzūra, nors tuo metu ji egzistavo – ir dėl valstybėje veikusios karo padėties, ir dėl gana didelių apskričių viršininkų bei kitų vidaus reikalų sistemos pareigūnų įgaliojimų. Pirmasis Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmetis (1918-1928 m.) tyrinėtojams tuo ir yra žavus, kad tada šalies viešojoje erdvėje, kultūrinio elito tarpe būta dar daug gryno, netgi kategoriško idealizmo – tikėjimo demokratija, žodžio laisve, teisingumu, nesitaikstymo su biurokратиšku slapukavimu ir Maironio eilėraštyje „Kai kam“, (pirmąkart paskelbtame dienraštyje „Rytas“ 1923 m.) taip aštriai išpeiktu naujai atsiradusio įvairių sričių veržlių funkcionierių sluoksnio kombinacijoms. Taigi, socialinė kritika, kai ji egzistuoja, net ir be malkų, be anglių – priverčia istorijos garvežį riedėti pažangos linkme – kasdienybės ydingos praktikos po jo sunkiais ratais pamažu yra sumalamos. Tik ne visi laikmečiai „pasišventusiais mašinistais“ būna apdovanoti – darbas – juodas, „paišinas“ – mažai kas jo nori imtis, dar mažiau – išdrįsta. Kai tokių neatsiranda – senas raugas tol kliuksi, putoja, tol savo dvoku nosį riečia, kol visuomenės pilietiškumas nuo jo, lyg nuo klastingo viruso sukkelto dusulio, visai jėgas ir gyvastį praranda.

Šiaip ar taip XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje situacija Lietuvos kalėjimuose ėmė keistis, pradėtos vykdyti tam tikros reformos, vidaus tvarkos suvienodinimas. Pirmuoju tokiu „bandymų poligonu“, žinoma, tapo Kauno sunkiųjų darbų kalėjimas. Manytume, skaitytojams būtų įdomu sužinoti, tuo metu numatytas priimti šios įstaigos kalinių gyvenimo sąlygų oficialias normas.

Pirmiausiai ketinta pagerinti nuteistųjų maitinimą, todėl kasdieniame racione kone dvigubai buvo padidinta kiaulienos arba jautienos porcija (nuo 80 g. iki 155g), daugiau numatyta duoti ir žuvies (silkės) – apie 150 g. Dar dosniau atseikėta miltų, kruopų ir kai kurių ankštinių kultūrų – jų kiekis turėjo išaugti net 75 procentais.

Anksčiau tik sergantys kaliniai gaudavo pieno, dabar jį nuspręsta skirti visiems, tiesa, – nedaug – tik nedidelė stiklinė per dieną (tuo pienu dažnai baltinta sriuba arba košė). Vis dėlto, tai nereiškė, kad nuteistiesiems už groto neišvengiamai grėsė asketiška dieta. Kaip ir anksčiau jie galėjo gauti nedidelius siuntinius iš artimųjų, taip pat reglamente išliko galimybė, kiekvienam gerai besielgiančiam kaliniui dukart per savaitę, už savo pinigus, kalėjimo administracijai tarpininkaujant, įsigyti ne daugiau kaip po 3 kg. maisto produktų (žinoma, į pirkinių sąrašą negalėjo patekti svaigalai). Apskritai tabako rūkymą, buvo numatyta griežtai riboti. Tačiau nuteistieji gavo teisę kameroje turėti kelis neaštrius, bukais galais peiliukus – savo maisto pasipjaustymui. Naujajame reglamente buvo gana aiškiai apibrėžtos kalėjimo administracijos teisės kalinių bado streiko atveju. Tokiam įvykiui atsitikus, maisto pirkimo už nuteistųjų asmenines lėšas bei siuntinių priėmimo procedūros turėjo būti sustabdytos. Numatyta netgi galimybė drastiškai išsekusį kalinį maitinti per prievartą, suprantama, kalėjimo vyriausiajam gydytojui, prižiūrint.

Laiko, skirto nuteistųjų pasivaikščiavimams ore ir pasimatymui su artimaisiais, nuostatos, šiandien atrodytų gana drakoniškos: pusvalandis kieme kasdien (ikiteisminio sulaikymo ir administracinio arešto atveju – iki valandos), vienas penkiolikos minučių susitikimas per savaitę (iš anksto suderintas) su kuriuo nors artimais giminystės ryšiais susijusiu asmeniu (prižiūrėtojai dalyvaujant ir klausantis pokalbio). Panašus numatytas ir susirašinėjimo „limitas“ – vienas laiškas per savaitę ir tik kuriam nors iš giminaičių arba sužadėtinei/ sužadėtiniui. Laiškai galėjo būti rašomi lietuviškai arba valstybėje plačiau naudojamomis tautinių mažumų kalbomis – lenkų, rusų, jidiš, vokiečių. Visus juos perskaitydavo, o reikalui esant – net konfiskuodavo – tas kalbas mokantys cenzoriai. Kalėjimo administracija nuteistajam suteikdavo tik rašymo priemonę, o popieriaus ir pašto ženkliukų jis turėjo įsigyti pats. Tarp kalinių būdavo daug visai raidžių nepažįstančių, tad laiškus neretai lyg diktantą tekdavo rašyti prižiūrėtojams.

Dėl to laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims stengtasi sudaryti bent minimalias sąlygas mokytis rašto, o raštingiems – papildomai šviestis – skaityti kalėjimo bibliotekoje esančias knygas. Kai kuriuos spaudinius, suderinę su kalėjimo administracija, jie galėjo užsisakyti iš laisvės, tačiau tokį leidimą gauti nebuvo lengva

– tai laikyta beveik išimtaine privilegija. Griežta laikraščių ir knygų patekimo į kalėjimą patikra, reglamente atsirado ne šiaip sau, o nuodugniai išanalizavus politinių kalinių, pirmiausiai komunistų, konspiracinius triukus ir provokacijas. Taigi iš klaidų, visokių sunkumų, buvo mokomasi, siekta griežtos, bet teisingos tvarkos. Tačiau anais, kaip ir šiais laikais, popierinis dokumentas (reglamentas) ne visuomet atspindėjo tikrovę. Neretai juk teorija ir praktika, „išmaniają vadybą“ pritaikius, ima į skirtingas puses – kaip seno ožio ragai – linkti.